

Tillgänglig lärmiljö för vuxna med funktionsnedsättning

– övergripande information

Utgivna skrifter i denna serie:

Tillgänglig lärmiljö för vuxna med funktionsnedsättning – övergripande information. Artikelnummer: 01032

Tillgänglig lärmiljö för vuxna med adhd. Artikelnummer: 01034

Tillgänglig lärmiljö för vuxna med autism. Artikelnummer: 01036

Tillgänglig lärmiljö för vuxna med dyslexi och eller läs- och skrivsvårigheter. Artikelnummer: 01038

Tillgänglig lärmiljö för vuxna med psykisk ohälsa. Artikelnummer: 01040

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med lindrig utvecklingsstörning. Artikelnummer: 00438

Den här skriften gavs ut första gången 2007 med titeln *Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning*. Den har omarbetats och uppdaterats flera gånger sedan dess. Texterna har tagits fram med hjälp av sakkunniga inom och utanför Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM. Representanter för berörda intresseorganisationer har lämnat synpunkter, men SPSM står som ensam ansvarig för innehållet.

**Tillgänglig lärmiljö för vuxna med funktionsnedsättning
– övergripande information**

© 2023, Specialpedagogiska skolmyndigheten
Ansvarig på Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM): Aya Stehager
Manusarbete: Anette Wiklund, Eva-Lisa Andersson, Aya Stehager
Omslagsillustration: Familjen STHLM AB
Formgivning och illustrationer: SPSM
ISBN: 978-91-28-01032-0
Artikelnummer: 01032

Publikationen kan hämtas som pdf-dokument på
Specialpedagogiska skolmyndighetens webbplats www.spsm.se

Innehåll

Förord	4
Studiepaket vuxen	5
Kravet på tillgänglighet gäller alla utbildningar	6
Fyra samverkande områden av tillgänglighet	8
Inkludering för allas delaktighet	12
Delaktighet	14
Stöd ur ett interkulturellt perspektiv	15
En stöttande organisation	18
Ansvar för och finansiering av stödinsatser	19
Stöd för att livssituationens ska fungera	24
Vill du veta mer?	27

Förord

Vuxenstudier ger människor chansen att komplettera tidigare utbildning, utbilda sig i ett nytt yrke, lära sig svenska, ta vara på sin begåvning eller att bygga vidare på intressen. Alla har rätt till likvärdig utbildning och utbildningsanordnare har skyldighet att göra utbildningarna tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. Som titeln anger handlar det om utformningen av lärmiljöerna, det vill säga alla miljöer som studerande möter i utbildningen: lektioner, raster, arbetsplatsförlagt lärande (apl), praktik, studiebesök och andra inslag.

I den här skriften presenterar vi fyra områden som utgör basen för en likvärdig utbildning: tillgänglighet, delaktighet, inkludering och ett interkulturellt perspektiv. Ett aktivt arbete med dessa områden ger alla studerande bättre förutsättningar att nå målen för sina studier. Vi beskriver också lagar och regler samt vem som ansvar för och finansierar stödinsatser inom olika utbildningsformer.

Skriften kan läsas fristående, men den ingår i en serie och är avsedd att vara grunden i Studiepaket vuxen, som du kan läsa mer om på sidan 5. De andra skrifterna i serien beskriver specifika stödinsatser för vuxenstuderande med adhd, autism, dyslexi och eller läs- och skrivsvårigheter, psykisk ohälsa och intellektuell funktionsnedsättning.

Skriftserien vänder sig till anordnare av utbildning för vuxna, skolledare, lärare, studie- och yrkesvägledare och andra som utformar och utvecklar tillgängliga lärmiljöer. Skrifterna kan också vara relevanta för vuxenstuderande och mentorer. Förhoppningen är att skrifterna ska bidra till att fler vuxna får möjlighet att studera och utbilda sig utifrån sina intressen och förutsättningar.

Anna Sjölander

Chef Fortbildningsenheten

Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM

Studiepaket vuxen

Studiepaket vuxen är ett webbaserat studiepaket med filmer och reflektionsuppgifter som kompletterar skrifterna i den här serien. Allt material finns på www.spsm.se/studiepaket-vuxen.

Studiepaket vuxen är framtaget för kollegialt lärande i arbetslag och personalgrupper men det går också att använda materialet på egen hand. Upplägget bygger på två steg:

- Först ska var och en läsa den aktuella skriften, titta på filmerna och skriva ned sina reflektioner utifrån frågeställningarna på webbplatsen.

- Därefter träffas ni i grupp för att dela med er av era reflektioner och erfarenheter. Till träffen finns en film som visar exempel på hur man kan skapa tillgängliga lärmiljöer i vuxenutbildningen.

I studiepaketet finns rekommendationer för planering och genomförande. Det finns också förslag på fördjupning och länkar till intresseorganisationer och andra aktörer

Specialpedagogiska skolmyndigheten ger dig stöd i arbetet

Du är välkommen att ta kontakt med oss på Specialpedagogiska skolmyndigheten när du vill utveckla lärmiljöer som är tillgängliga för alla. Vi erbjuder specialpedagogiskt stöd till vuxenutbildningen, svarar på frågor och erbjuder kompetensutveckling.

Vår myndighet är en samarbetspartner som bidrar med kunskap och kompetens till skolverksamheter i hela landet.

Utgångspunkten är att alla vuxenstuderande ska få en lärmiljö som ger bästa möjliga förutsättningar för lärande, oavsett funktionsförmåga. Vår specialpedagogiska rådgivning sker i en dialog där du får konsultativt stöd i att utveckla kunskap och kompetens när det gäller exempelvis lärmiljön eller det pedagogiska arbetet. Läs mer och skicka in ansökan på <https://www.spsm.se/stod/>

Kravet på tillgänglighet gäller alla utbildningar

Utbildning ger individen ökade möjligheter att göra egna livsval och att delta i demokratiska processer och samhällsliv. Det ger makt och frihet. Utbildning är också en viktig förutsättning för att få arbete och lön. Personer med funktionsnedsättning har generellt sett lägre utbildningsnivå, lägre inkomst och sämre förankring på arbetsmarknaden än befolkningen i övrigt. En förklaring till det är att det finns brister i tillgängligheten i många utbildningar. Att utforma och utveckla tillgängliga lärmiljöer för vuxna med funktionsnedsättning är därför av stor vikt, både för individerna och för samhället i stort. Mångfald berikar. Möten mellan olika erfarenheter, perspektiv och kunskaper ger förutsättningar för utveckling.

Alla ska få utbilda sig

I Sverige garanteras de mänskliga rättigheterna framför allt genom grundlagarna. I regeringsformen, som reglerar hur landet ska styras, står att det allmänna ska verka för att alla människor ska uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället. Det allmänna ska också motverka diskriminering bland annat på grund av funktionsnedsättning. Inom utbildningspolitiken uttrycks detta som att alla ska få möjlighet att utbilda sig.

Bristande tillgänglighet är diskriminering

Bristande tillgänglighet räknas som diskriminering enligt diskrimineringslagen. Med bristande tillgänglighet menas att en person med en funktionsnedsättning missgynnas, genom att skäliga åtgärder för tillgänglighet inte har vidtagits för att personen ska få jämförbar situation med personer utan funktionsnedsättning. Diskrimineringslagen

förbjuder diskriminering inom utbildningsverksamhet. Alla utbildningsanordnare, även privata, omfattas av krav på aktiva åtgärder för att förebygga och motverka diskriminering av studerande.

Utbildning är en rättighet

Sverige har förbundit sig att följa FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Konventionen förtydligar att mänskliga rättigheter även omfattar personer med funktionsnedsättning och handlar om ickediskriminering, lika möjligheter, tillgänglighet och jämställdhet. Artikel 24 i konventionen säger att personer med funktionsnedsättning ska ha tillgång till bland annat vuxenutbildning och livslångt lärande, utan diskriminering och på lika villkor som andra. I detta syfte ska konventionsstaterna säkerställa att personer med funktionsnedsättning erbjuds ändamålsenlig anpassning.

Varje verksamhets ansvar

Ansvars- och finansieringsprincipen är en av de bärande principerna inom funktionshinderspolitiken. Den säger att varje sektor i samhället ska utformas och bedrivas så att den blir tillgänglig för alla medborgare, och att kostnaderna och de nödvändiga anpassningsåtgärderna ska finansieras inom den ordinarie verksamheten. Det innebär att utbildningsanordnare har ett ansvar att avsätta pengar i sin budget för att göra lärmiljön tillgänglig. Ibland görs avsteg från principen. Det finns till exempel undantag som regleras i förordningar som säger att en del utbildningsanordnare har möjlighet att söka bidrag för vissa anpassningar och stödinsatser (läs mer om detta på sidorna 19–23).

Konventioner och lagar

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning innebär att alla som har en funktionsnedsättning ska kunna delta i samhället på lika villkor som alla andra.

Salamancadeklarationen handlar om hur skolan ska anordna undervisningen för elever i behov av särskilt stöd. Salamancadeklarationen bygger på FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och FN:s Standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning.

Handikappreformen kom 1994 och omfattar bland annat lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade, LSS.

Skollagen gäller all utbildning i skolväsendet, men enskilda paragrafer är undantagna från kommunal vuxenutbildning, till exempel skrivningarna om särskilt stöd.

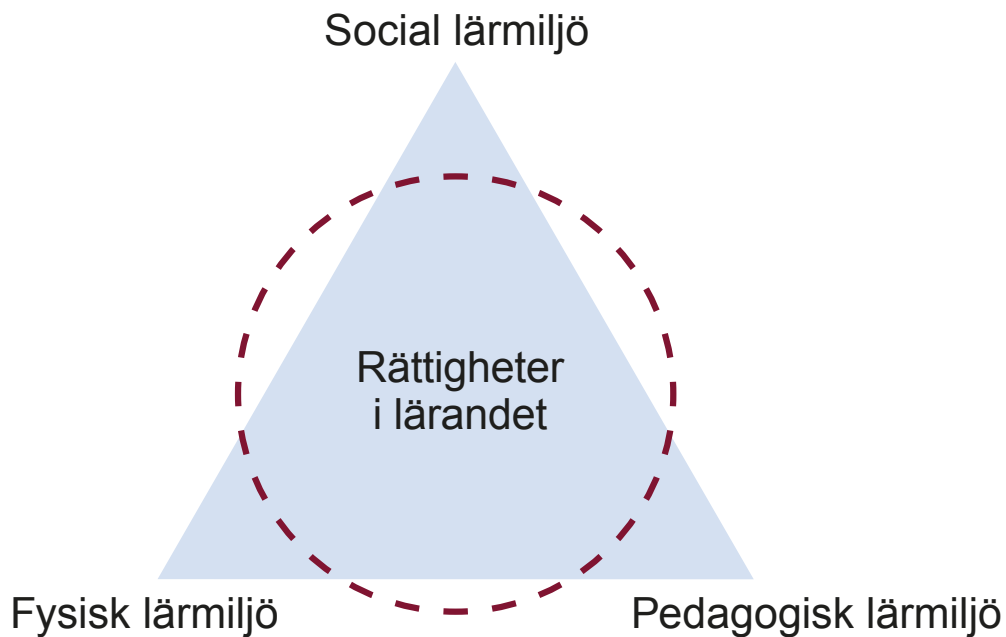
Diskrimineringslagen syftar till att motverka diskriminering och främja lika rättigheter och möjligheter utifrån sju diskrimineringsgrunder: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck,

etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder. Diskrimineringslagen innehåller förbud mot både direkt och indirekt diskriminering. Direkt diskriminering är att missgynna eller behandla någon sämre än någon annan exempelvis för att personen har en funktionsnedsättning. Indirekt diskriminering är att någon missgynnas genom tillämpning av en bestämmelse, ett kriterium eller ett förfaringssätt som framstår som neutralt, men som kan komma att särskilt missgynna vissa ur någon av de grupper som räknades upp här ovan.

Det räknas inte som diskriminering om bestämmelsen eller förfaringssättet har ett berättigat syfte och de medel som används är lämpliga och nödvändiga för att uppnå syftet. Har en domstol bedömt att en person har diskriminerats har personen rätt till diskrimineringsersättning.

Diskrimineringsombudsmannen, DO, ska se till att diskrimineringslagen följs. DO tar emot och utreder anmälningar om diskriminering, ger råd om att förebygga diskriminering, granskar utbildningsanordnares aktiva åtgärder mot diskriminering och informerar om skyddet mot diskriminering.

Fyra samverkande områden av tillgänglighet

SPSM:s tillgänglighetsmodell visar att den sociala, pedagogiska och fysiska lärmiljön samspekar och att rättigheter i lärandet är ett övergripande område.

En funktionsnedsättning innebär att en person har en nedsättning i sin fysiska, psykiska eller intellektuella funktionsförmåga. Nedsättningen kan vara medfödd eller ha uppstått som följd av en sjukdom eller av en skada. Fysiska funktionsnedsättningar kan till exempel innebära nedsatt rörlighet i någon del av kroppen, nedsatt syn eller nedsatt hörsel. Psykiska, neuropsykiatriska och intellektuella funktionsnedsättningar innebär bland annat att personen har nedsatt koncentrationsförmåga och eller nedsatt minne. De flesta sådana funktionsnedsättningar är dolda, de syns inte utantill. Personer med funktionsnedsättning är en heterogen grupp och olika funktionsnedsättningar ger olika konsekvenser. Graden av nedsättning, och hur den tar sig uttryck, varierar mellan olika personer med samma diagnos.

Funktionshinder uppstår i miljön

Funktionshinder uppstår i miljön, när omgivningen inte är tillgänglig. Utbildningsanordnare utformar tillgängliga lärmiljöer genom att identifiera brister och undanröja hinder och genom att aktivt utveckla och förbättra lärmiljöerna.

Fyra tillgänglighetsområden

Tillgänglighet handlar om att de studerande ska få tillgång till lärande och gemenskap i hela miljön. I arbetet med att tillgängliggöra miljön skapas förutsättningar för lärande. Dessa områden är centrala:

- rättigheter i lärandet
- pedagogisk lärmiljö
- social lärmiljö
- fysisk lärmiljö.

Rättigheter i lärandet är ett övergripande område som innebär att utbildningsanordnaren främjar rätten till lärande, hälsa och trygghet, rätten till delaktighet och rätten till språk och kommunikation.

Med stöd av SPSM:s tillgänglighetsmodell kan skolan synliggöra ett helhetsperspektiv på lärande och utveckling, se bilden på sidan 8. Modellen består av en triangel som visar de fyra tillgänglighetsområdena och att de samspelar med varandra. Tänk dig att du ska planera för ett studiebesök eller ett prov, till exempel. Vad behöver du tänka på för att aktiviteten ska bli pedagogiskt, socialt och fysiskt tillgänglig för de studerande?

Pedagogiskt tillgänglig lärmiljö

Pedagogisk tillgänglighet handlar om att utforma en utbildning som möter vars och ens behov och förutsättningar. Tillgängligheten ökar när läraren har en tydlig struktur och genomtänkta strategier i undervisningen. Den studerande ska ges möjlighet att vara delaktig i samtliga lärande- och bedömningsituationer. Även information, läromedel och andra lärverktyg som laborativt material eller digitala verktyg ska vara tillgängliga för alla. Det kan handla om att kurslitteratur och studiematerial finns att tillgå digitalt, med punktskrift eller på teckenspråk.

Den pedagogiska tillgängligheten ökar när det finns tillgång till kognitivt stöd, anteckningsstöd, anpassade prov- och tentamensförhållanden, en stödperson eller teckenspråkstolk. Läs mer om det i de andra skrifterna i den här serien.

Socialt tillgänglig lärmiljö

Social tillgänglighet innebär att delta i samspel och kommunikation med lärare och andra studerande i såväl undervisningen som på ledig tid mellan lektionerna. Var och en ska mötas med respekt och kunna känna sig trygg, accepterad och delaktig. Det kan handla om att det finns en namngiven person att vända sig till med frågor om studierna och om lärmiljön.

Alla ska få förutsättningar att kunna lära tillsammans med andra genom att delta i grupparbeten, undervisning, apl, praktik och pedagogisk handledning. Alla ska också få förutsättningar att delta i sociala sammanhang som fika- och lunchpauser.

Fysiskt tillgänglig lärmiljö

I lärmiljön innebär fysisk tillgänglighet att den studerande kan ta sig fram till platsen för utbildningen, ta sig in i lokalerna, vara där och ha möjlighet att orientera sig där utan svårigheter. Det gäller både inom- och utomhusmiljöer, till exempel att det finns tillgång till parkeringsplatser nära lokalerna. För att alla studerande ska kunna delta i studierna måste rummen, inredningen och utrustningen vara tillgängliga. Det innebär till exempel att det inte ska finnas några nivåskillnader som utestänger personer som använder rullstol och att det finns skyltar med tydlig text så att personer med nedsatt syn kan hitta rätt i byggnaden. Undervisningssalar, toaletter, bibliotek och andra utrymmen ska vara åtkomliga, användbara och framkomliga för alla studerande. Andra exempel på generella åtgärder är hissar, ramper, dörröppnare, ändamålsenlig belysning, hörteknik till exempel hörslina, akustikanpassning, kontrastmarkering och informationsskyltar med punktskrift och piktogram. Det handlar också om att tänka igenom möbleringen i lokalerna och om att placera exempelvis kaffeautomater så att alla kan nå dem. Utbildningsanordnarens tekniska utrustning, som till exempel datorer och digitala verktyg, ska vara tillgängliga för studerande med funktionsnedsättning. Undvik starka dofter som till exempel parfym och rengöringsmedel som kan orsaka besvär för många personer. Det är också bra för många att det finns tillgång till vilrum eller avskildhet på skolan.

Inventera tillgängligheten

På nästa sida finns förslag på checklistor för inventering av tillgängligheten. Det är en fördel om de studerande är delaktiga vid inventeringen.

Checklista för rättigheter i lärandet

- Erbjuder skolan en kommunikativ lärmiljö?
- Finns det flera olika kommunikationssätt?
- Finns det studiehandledning på modersmål?
- Främjar skolan modersmål och tvåspråkighet?
- Uppmärksammar utbildningen diskrimineringsgrunderna?
- Får studerande med funktionsnedsättning förutsättningar att utvecklas så långt som möjligt mot målen i sin utbildning?
- Hur fungerar delaktigheten i utbildningen för de studerande?
- Hur tar skolan tillvara på de studerandes perspektiv?

Checklista för pedagogisk och social tillgänglighet

- Har alla medarbetare på skolan kunskap om olika funktionsnedsättningar och eller psykisk ohälsa så att de kan ge ett gott bemötande? Har de studerande relevant kunskap?
- Finns det någon som har kompetens och tid för att kartlägga studerandes behov av stödinsatser?
- Har utbildningsanordnaren utsett ansvariga personer, och gett dem tid i deras tjänster, för att ge extra handledning, kognitivt stöd, erbjuda tillgängliga läromedel och annat stöd?
- Får de studerande stöd när det gäller teknisk utrustning och digitala verktyg, både för att komma igång med användandet och för att bli självständig i användandet?
- Finns det tillgång till teknisk support till lärarna kring digitala verktyg, till exempel rättstavningsprogram och talsynteser? Får lärarna utbildning och fortbildning om digitalt lärande?

- Använder lärarna visuellt stöd i undervisning och annan kommunikation?
- Erbjuder utbildningen alternativa former för prov eller tentamen? Det kan handla om förlängd provtid, att dela upp provet på flera tillfällen, att få skriva på dator, att få bearbeta text med hjälp av talsyntes, att få möjlighet att göra muntliga prov istället för skriftliga, eller att få uppgifterna upplästa.
- Finns möjligheten att få anteckningsstöd på lektioner och föreläsningar?
- Finns det rutiner för att ta fram kurslitteratur och studiematerial i tillgängliggörande format som punktskrift, lättläst eller inläst material?
- Hur fungerar utbildningen på distans? Hur ser den sociala tillgängligheten och delaktigheten ut vid distansstudier?
- Är den digitala lärmiljön tillgänglig? Finns det möjlighet att ta del av lektioner och studiematerial i förväg och eller i efterhand?
- Kan varje studerande delta i samarbete och kommunikation med lärare och andra studerande både i undervisningen och på ledig tid mellan lektionerna?
- Hur ser tillgängligheten ut vid grupparbeten?
- Finns det möjlighet att skapa mindre undervisningsgrupper vid behov?

Checklista för fysisk tillgänglighet

- Finns det krav på tillgänglighet vid upphandling av produkter och tjänster?
- Är teknisk utrustning som datorer och programvaror tillgängliga?
- Finns det tillgång till avskilda platser för vila och återhämtning?
- Kan de studerande agera självständigt utan

att behöva be andra om hjälp? Till exempel när det gäller att komma åt studiematerial eller kaffeautomater?

- Finns det hinder som gör att personer med funktionsnedsättning måste ta omvägar för att ta sig fram i lokalerna, eller in i lokalerna?
- Finns det hissar och ramper? Är dörröppnare placerade så att de är lätta att komma åt? Är dörrar och trappsteg kontrastmarkerade?
- Är entrén utformad så att alla kan hitta rätt i lokalerna?
- Finns det informationsskyltar med punktskrift och bilder? Finns det orienteringsmärken som gör det lättare att hitta rätt och känna igen sig?

- Finns det en policy för allergena växter och starka dofter i lokalerna, exempelvis rengöringsmedel? Är det lätt att hitta och välja allergifria alternativ i serveringen?
- Är allmänbelysningen god? Finns det punktbe-lysning? Är belysningen dimbar? Flimrar ljuskällorna?
- Är ljudmiljön god?
- Finns det fungerande hörteknisk utrustning, till exempel teleslinga och ljuddämpande åtgärder?
- Är salar och rum utformade för att fungera för studerande som behöver kunna skärma av intryck? Exempelvis störande visuella intryck?

Tillgängliga läromedel

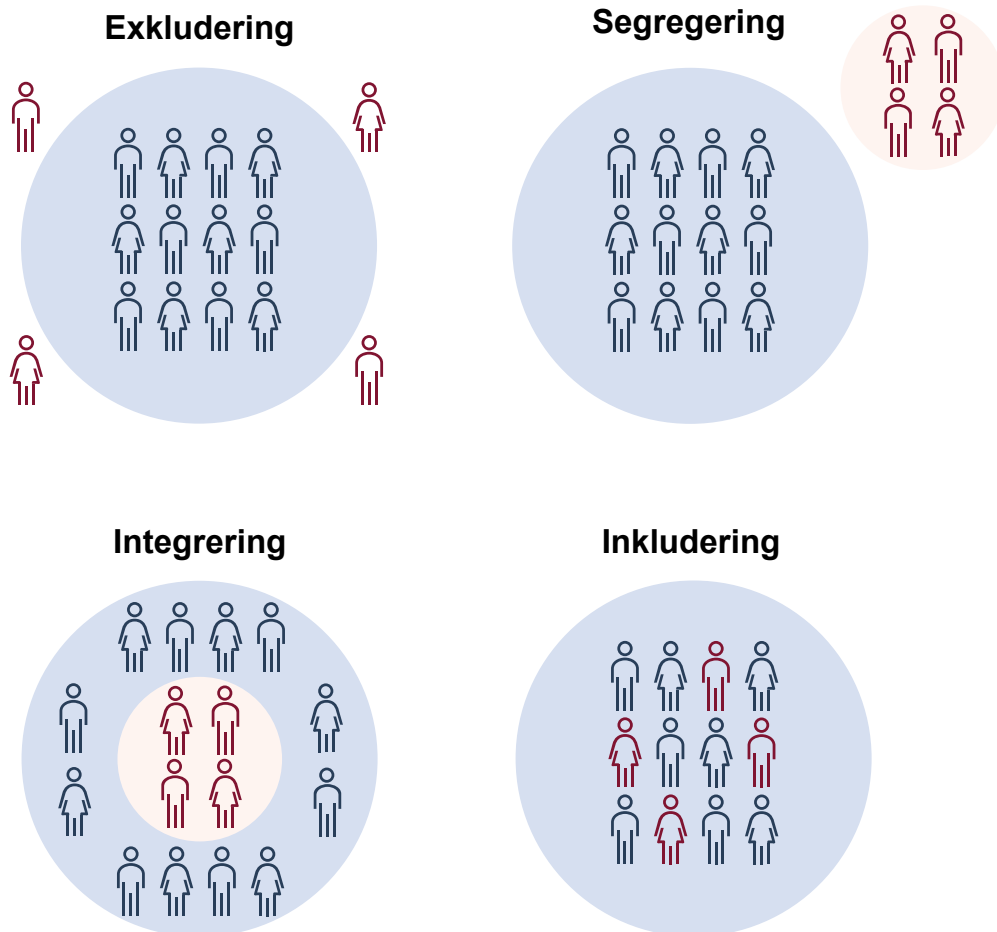
I söktjänsten Hitta läromedel kan du hitta läromedel med egenskaper som inspelad text, lättläst text eller långsam progression, liksom läromedel i digital form som ger möjlighet till textmedföljning eller till att göra individuella inställningar. Se www.spsm.se/hittalaromedel

- SPSM producerar läromedel med punktskrift, på teckenspråk eller med Pictogram, till exempel.
- Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, tillgängliggör kursmaterial för högskolestudier och distribuerar skönlitteratur och samhällsinformation i tillgängliga format, exempelvis inlästa versioner som man hittar i deras tjänst Legimus.
- SRF Fortbildning producerar studiematerial till personer med synnedsättning eller dövblindhet som deltar i statsbidragsfinansierade studiecirk- lar och till elever vid folkhögskolor.

Myndigheten för delaktighet

Myndigheten för delaktighet, MfD, har inspirationsfilmer, metodstöd och sammanställningar av lagar på området på sin webbplats. Testa gärna Funktionssimulatoren, som visar hur klassrumsmiljön kan uppfattas av elever med kognitiv funktionsnedsättning eller hörselnedsättning. Gå in på <https://www.mfd.se/inspiration/larande-exempel/funktionssimulatoren/>

Inkludering för allas delaktighet

Bilden visar exempel på exkludering, segregering, integrering och inkludering genom att röda streckgubbar är placerade inuti eller utanför olika grupper av streckgubbar.

Tidigare var personer med funktionsnedsättning ofta exkluderade från grundläggande utbildning.

- Exkludering innebär att en person eller grupp utestängs från ett sammanhang eller en verksamhet. När staten och kommunerna började ta ansvar för att även personer med funktionsnedsättning skulle få utbildning skedde det nästan uteslutande genom segregerade skolinrättningar.
- Segregering betyder att vissa grupper hålls åtskilda från övriga befolkningen och det hand-

lade om att särskilda skolor skapades för personer med olika funktionsnedsättningar. Först på 1960- och 1970-talen ökade integreringen i skolan.

- Integrering innebär att utbildningen öppnar sina dörrar för alla, men kraven ställs sedan på individen som ska anpassa sig. En integrerad studerande tillåts delta i den ordinarie undervisningen och fokus ligger på att hitta individuella lösningar så personen kan få utbildning utan att läraren behöver ändra sitt arbetssätt för den

övriga gruppen. På 1990-talet blev delaktighet och jämlikhet nya ledord och man började tala om inkludering istället för integrering.

- I en inkluderande undervisningssituation ställs kraven på verksamheten och inte på individen. Det är verksamhetens ansvar att erbjuda aktiviteter där alla studerande kan delta på sina villkor utan att någon utestängs systematiskt. Utgångspunkten är att det är gruppen som är heterogen och det är i gruppen som olikheterna finns, inte i enskilda individer. Inkludering handlar alltså om mycket mer än att rent fysiskt placera studerande med funktionsnedsättning i samma klassrum som studerande utan funktionsnedsättning.

Inkludering handlar om att se olikheter som något positivt, att arbeta med gruppen som en helhet och att ha delaktighet som mål. Inkludering innebär också att arbeta strukturellt för att undvika speciallösningar som riskerar att diskriminera studerande, exempelvis genom att utestänga personer från pedagogiska och sociala sammanhang på skolan. Ett inkluderande arbetssätt ser olika ut i olika situationer. Lösningarna behöver vara dynamiska och föränderliga. Ibland är enskild undervisning eller mindre grupper det bästa utifrån de studerandes behov.

Delaktighet

Delaktighet är en demokratisk rättighet, alla har rätt att få delta i samhället på lika villkor. I lärmiljön innebär det att kunna vara en aktiv del av aktiviteter och relationer. För att få syn på vad det är som hindrar delaktighet, och hur delaktighet kan främjas, har SPSM tagit fram en modell som presenteras i skrifterna *Där man söker får man svar* och *Delaktighet – ett arbets sätt i skolan*. Modellen utgår ifrån sex olika aspekter av delaktighet. Den kan fungera som stöd i samtal med studerande. Istället för att använda mer allmänna frågor om delaktighet, som riskerar att bli för abstrakta, utgör de sex aspekterna något att resonera runt. Aspekterna är beroende av varandra och hänger ihop. För delaktighet krävs:

- **Tillhörighet.** Det handlar om formell legitimitet och innebär att man tillhör en viss grupp eller aktivitet. Den studerande kan få formell tillhörighet genom att till exempel vara inskriven på en kurs eller ingå i en viss fritidsaktivitet.
- **Tillgänglighet.** Det innebär att ha tillgång till platser, aktiviteter och sammanhang.
- **Samhandling.** Det betyder att delta i samma handling som andra. Det kan vara i samtal, grupparbeten eller aktiviteter på rasten. Det huvudsakliga är inte att alla gör exakt samma sak utan att man deltar i något tillsammans med andra.

- **Erkännande.** Det innebär att alla, både personal och studerande, accepterar var och en som den är.
- **Engagemang.** Det är en upplevelse inom den studerande som i hög grad påverkas av omgivningen.
- **Autonomi.** Det innebär inflytande och självbestämmande. Delaktighet är grundläggande för både kunskapsutveckling och social utveckling. Målet är inte alla ska vara delaktiga i alla aktiviteter eller situationer hela tiden. Det orkar ingen vara. Det är ingen annan än personen själv som kan avgöra vad som är en rimlig nivå för delaktighet i studierna eller i andra verksamheter.

När skolan gör en genomlysning av sin verksamhet ur delaktighetsperspektiv är det hjälpsamt att se hur olika kulturer skapar olika förutsättningar för delaktighet. Det handlar om undervisningskulturen, kamratkulturen och omsorgskulturen.

Stöd ur ett interkulturellt perspektiv

År 2021 var över 2 miljoner personer utrikes födda, vilket är 20 procent av befolkningen, enligt statistik från SCB. De flesta har kommit till Sverige i vuxen ålder. Många söker till utbildningar för att lära sig svenska och komplettera tidigare studier. Enligt Skolverkets statistik från 2021 var 94 procent av eleverna inom komvux på grundläggande nivå födda utomlands. Av eleverna på komvux på gymnasial nivå var 45 procent födda utomlands. Andelen utlandsfödda ökar även inom högre utbildning och på yrkesförberedande utbildningar. För många blir vuxenutbildning det första mötet med språket, det svenska skolsystemet och samhället i stort.

Interkulturellt perspektiv

Anordnare av vuxenutbildning möter studerande från hela världen. Därför behöver alla medarbetare ha ett interkulturellt perspektiv. Det bygger på självreflektion och på att man är medveten om sina egna normer, fördomar, kunskaper och vanor. Ett interkulturellt perspektiv bygger också på att man har ett intresse för andras erfarenheter, vilket är en förutsättning för att kunna ge alla studerande pedagogiskt stöd på ett fungerande sätt.

Skilda referensramar

En del studerande har kognitiva eller fysiska funktionsnedsättningar sedan födseln. Vissa har levt i krig och fattigdom och många har varit på flykt. Krigsskador eller trauman kan i sig leda till funktionsnedsättningar och tillgången till hälsovård, rehabilitering och habilitering kan ha varit begränsad.

Kunskapen och medvetenheten om den egna funktionsnedsättningen kan variera. Några har levt hela sitt liv med en synlig funktionsnedsättning och är vana vid att använda hjälpmedel. För andra kan svårigheterna vara nyligen förvärvade eller upptäckta.

Det kan ta tid att acceptera sina svårigheter och acceptera att de eventuellt behöver utredas. Ord som ”funktionsnedsättning” och ”diagnos” kan vara okända eller förknippade med skam. Bedömningen av vad som utgör en funktionsnedsättning skiljer sig också åt mellan olika länder. Det som ses som problematiskt i Sverige kan ha varit oproblemiskt i hemlandet och tvärtom.

När diagnos och utredning saknas

Om utrikes födda studerande riskerar att inte nå målen för sina studier kan det uppstå många frågor. Hur möter lärmiljön de studerandes behov? Hur kan lärmiljön utvecklas vidare? Beror svårigheterna på bristande studieteknik, pågående andraspråksinlärning eller att personen är ny i det svenska skolsystemet? Eller handlar det om konsekvenserna av en funktionsnedsättning eller av psykisk ohälsa? Lösningarna ligger i att samtala med den studerande om studiesituationen och i att prova sig fram och systematiskt utvärdera hur undervisningen fungerar.

Att ställa medicinska eller psykiatriska diagnoser är en uppgift för vården. Det första steget är att den studerande tar kontakt med sin vårdcentral. På 1177:s webbplats finns information om hur utredning av exempelvis dyslexi och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar går till.

Om neuropsykiatrisk utredning på 1177:s webbplats

”Hur en utredning går till kan skilja sig åt. Dels beroende på var i landet du bor och vilken mottagning och personal som utför utredningen. Dels beroende på vilken diagnos du utreds för.

Under utredningen kommer du att få träffa olika yrkespersoner. De kommer att intervjua dig om dina svårigheter och hur de har påverkat

dig i ditt liv. Ibland får du svara på frågor, ibland får du fylla i formulär och ibland utföra olika uppgifter.

Vilka frågor som ställs och vilka undersökningar som görs beror på vilka diagnoser du utreds för, och vad som kommer fram i utredningen.”

1177. (2020). Neuropsykiatrisk utredning. Hämtad 23 november 2022 från <https://www.1177.se/Stockholm/behandling--hjalpmedel/undersokningar-och-provtagning/psykiatriska-utredningar/neuropsykiatrisk-utredning/>

Orienterande samtal om stödinsatser

Om en studerande riskerar att inte nå målen för sina studier behöver utbildningsanordnaren erbjuda ett orienterande samtal för att prata om vilka stödinsatser som kan vara aktuella. Sådana samtal är nödvändiga för att skolan ska kunna utforma en tillgänglig lärmiljö där stödinsatserna utgår ifrån individens behov.

Sättet att ge stöd kan behöva anpassas för att det ska fungera för alla. Till exempel kan lugna platser för avskildhet och återhämtning behöva vara separata för män och kvinnor. Utgångspunkter vid utformandet av ett fungerande stöd bör vara intresse, lyhördhet och tydlighet.

- Intresse handlar om att vilja ta reda på vad den studerande har med sig för tidigare erfarenheter och utgå ifrån dem.

- Lyhördhet innebär att vara öppen för att situationer kan tolkas på olika sätt utifrån olika referensramar. Den som har goda erfarenheter av stöd från tidigare skolår har goda möjligheter att påverka sin situation och ta till sig förslag. Medan den som upplevt misslyckanden på grund av uteblivet stöd eller missriktade insatser kan försöka dölja sina svårigheter på grund av rädsla eller skam.
- Tydlighet handlar om att ge ord och begrepp innehåll. Det är ofta nödvändigt att förklara vad till exempel ”anteckningsstöd”, ”mentorsstöd” och ”förlängd provtid” innebär.

Två begrepp

I skrifterna i den här serien används begreppet *utrikes födda* vuxenstuderande. I det här sammanhanget innefattar begreppet personer som under sin uppväxt har gått i andra skolsystem än det svenska och är relativt nya i det svenska språket och i det svenska samhället. Alla har de med sig olika erfarenheter och kunskaper som påverkar deras sätt att tänka, vara och tolka världen.

Begreppet *interkulturell* avser processer där människor med olika språk och kulturer kommunicerar och interagerar med varandra. (Nationalencyklopedin)

Ny i det svenska skolsystemet

En del skolsystem uppmuntrar eleverna att memorera kunskap eller lära sig mycket utan till. För den som har gått i en sådan skola kan det behövas mycket övning för att börja arbeta mer självständigt och tillämpa problemlösning i studierna. Även bristande vana vid att tänka källkritiskt kan göra det svårt att nå vissa mål i vuxenutbildningen. Samarbetsformer och presentationstekniker skiljer sig också åt i olika skolsystem. En del studerande saknar erfarenhet av grupparbeten, uppsatsskrivande eller muntliga redovisningar och för den som tidigare har saknat tillgång till dator kan det ta tid att lära sig hantera tangentbord och ordbehandlingsprogram.

Modersmålsstödjare eller tolk

Modersmålsstödjare och tolkar är ofta en tillgång i samtal med studerande som nyligen har börjat lära sig svenska och är nya i det svenska samhället. Även tolkar och modersmålsstödjare kan behöva förklaringar av skoltypiska begrepp som som speciallärare, specialpedagog, anpassningar och pedagogiska hjälpmedel om de saknar förkunskap om detta. Kammarkollegiet har en lista på sin webbplats med auktoriserade språktolkar i ett sextiotal olika språk.

Tillämpa ett interkulturellt förhållningssätt

Här intill finns en lista med frågor om tillämpning av ett interkulturellt förhållningssätt. Den är förstås inte heltäckande. Grunden i det interkulturella förhållningssättet är att vara medveten om sitt eget synsätt och sina egna normer, och att vara öppen och nyfiken på andras sätt att tänka. Medarbetare inom vuxenutbildningen måste våga och vilja ställa frågor om vad som fungerar för den enskilda studerande.

Checklista för interkulturellt stöd och förhållningssätt

- Erbjuder utbildningen orienterande samtal om stöd till utrikes födda studerande med eller utan funktionsnedsättning?
- Finns det rutiner för att anlita tolkar och modersmålsstödjare?
- Finns det möjligheter för de studerande att använda alla sina språk i lärandet? Förklarar lärare och andra medarbetare vad skolspecifika begrepp innebär i samtal om stödinsatser?
- Får lärare och andra medarbetare kunskap för att kunna möta studerande utifrån ett interkulturellt förhållningssätt?
- Visuellt stöd i undervisningen: finns det en medvetenhet om att tolkning av bilder kan vara kulturellt bundet?
- Kan utbildningen förmedla kontakter till Arbetsförmedlingen, socialtjänsten eller andra aktörer när den studerande behöver sådant stöd?

En stöttande organisation

Ledningen på utbildningen har en strategisk roll när det gäller att skapa tillgängliga lärmiljöer. Det är ledningen som kan ge alla medarbetare nödvändiga förutsättningar som:

- kompetensutveckling om till exempel tillgänglighet, funktionsnedsättningar och digitala verktyg
- tydlig ansvarsfördelning så att alla vet vem som ansvarar för vad, till exempel inventering av tillgänglighet och orienterande samtal med studerande
- tid för lärare och andra medarbetare att kunna planera stödinsatser, beställa anpassade läromedel, ge extra studiehandledning eller anpassa provsituationer
- rutiner för samarbete med modersmålsstödjare och tolkar och för att kunna lotsa studerande vidare till andra samhällsaktörer vid behov
- handledning av specialpedagog eller annan sakkunnig för lärare och stödpersoner till studerande med funktionsnedsättning. I handledning kan man diskutera hur konsekvenser av funktionsnedsättning kan mötas av pedagogiska strategier i lärmiljön.

Kompetens när det gäller digitala verktyg och digitala läromedel

Digitala verktyg och digitala läromedel är en naturlig del av all utbildning. Det medför behov av rätt kompetens och ett samarbete mellan lärare, ikt-pedagoger och it-tekniker. Exempelvis behöver operativsystem uppdateras med jämna mellanrum och det kan medföra att program eller digitala läromedel eller hjälpmedel inte längre är kompa-

tibla med den nya tekniken. Rätt kompetens är avgörande vid beställning av nya program och digitala verktyg. En genomtänkt digital policy är en framgångsfaktor. Den bör ge utrymme för individuella lösningar och innehålla en planering för tillgången till support.

På SPSM:s webbsida www.spsm.se/stod/vuxenutbildning finns bland annat länkar till information och stöd när det gäller val av läromedel och digitala verktyg för specialpedagogiska sammanhang.

Utökad studievägledning

Att få vägledning och studieplanering är bra för alla, men det är särskilt betydelsefullt för personer med funktionsnedsättning. Utbildningsanordnaren bör prioritera resurser och tid så att studerande kan få tillgång till utökad studievägledning av studie- och yrkesvägledare, studiecoacher eller andra som är insatta i hur utbildningen fungerar. Genom att gå igenom utbildningens olika moment, och få information om vilket stöd som finns att få, är det lättare för både den studerande och skolan att se vilka förutsättningar som behöver finnas på plats. Det är aktuellt både inför studiestarten och under hela studietiden, men inte minst under den första tiden.

För en person med funktionsnedsättning är det ofta nödvändigt att starta planeringen för sina studier i god tid eftersom vissa former av stöd kräver god planering och samverkan. Det kan till exempel ta tid att beställa och få anpassad studielitteratur eller att hitta en lämplig stödperson. Det kan också finnas behov av samverkan eller samordning med andra aktörer för att få studievardagen att fungera så bra som möjligt.

Ansvar för och finansiering av stödinsatser

Skolväsendet för vuxna och övrig vuxenutbildning

Skolväsendet för vuxna omfattar kommunal vuxenutbildning, som ofta förkortas till komvux. Från och med 2 juli 2023 ska utbildningen tillhandahållas på grundläggande nivå, på gymnasial nivå, som anpassad utbildning på grundläggande nivå, som anpassad utbildning på gymnasial nivå och som svenska för invandrare.

Övrig vuxenutbildning omfattar yrkeshögskola, högskola och universitet, folkhögskola och studieförbund, arbetsmarknadsutbildning och privata utbildningar.

Regleringen kring specifika stödinsatser och ansvaret för finansieringen skiljer sig åt mellan de olika utbildningsformerna. SPSM ger stöd, specialpedagogisk rådgivning och bidrag till skolväsendet för vuxna. SPSM fördelar också bidrag till högskolor, universitet, folkhögskolor och studieförbund. På de följande sidorna finns matriser som visar vem som har ansvar för och vem som finansierar stödinsatser i dessa utbildningsformer.

Motsvarande matriser finns inte för de övriga utbildningsformerna. Yrkeshögskolan får sina medel från Myndigheten för yrkeshögskolan, arbetsmarknadsutbildningar får stödet till sina studerande via Arbetsförmedlingen. Då det gäller arbetsmarknadsutbildningar och privata utbildningar finns inget lagreglerat stöd för studerande med funktionsnedsättning.

Kommunal vuxenutbildning

Varje studerande inom skolväsendet för vuxna ska ha en individuell studieplan. Planen ska innehålla uppgifter om den studerandes mål och omfattning av studierna.

Om en studerande riskerar att inte nå målen för sin utbildning ska stöd skyndsamt sättas in. Bestämmelsen i skollagen om stöd i form av extra anpassningar gäller för elever inom skolväsendet för vuxna, däremot gäller inte bestämmelserna om åtgärdsprogram och särskilt stöd.

Vad innebär extra anpassningar?

Extra anpassningar är en stödinsats av mindre ingripande karaktär som normalt är möjlig att genomföra för lärare och övrig skolpersonal inom ramen för den ordinarie undervisningen. I det arbetet är lärarens kompetens att utforma undervisningen en viktig faktor för elevers utveckling och lärande. Det måste inte fattas något formellt beslut om denna stödinsats. Bestämmelserna om extra anpassningar gäller för elever i alla skolformer som berörs av de allmänna råden samt för fritidshemmet.

Vid bedömning av elevens behov av extra anpassningar i kommunal vuxenutbildning utgår bedömningen från hur eleven utvecklas mot att uppfylla de betygskriterier som minst ska uppfyllas i respektive kurs.

Extra anpassningar är sådana stödåtgärder som kan göras av läraren inom ramen för den ordinarie undervisningen. Det kan till exempel handla om förändringar och anpassningar i elevens lärmiljö.

Eftersom extra anpassningar definieras utifrån vad läraren kan göra inom den ordinarie undervisningen kan det variera mellan olika verksamheter vad som i det enskilda fallet utgör extra anpassningar. En och samma åtgärd kan i en verksamhet utgöra en del av ledning och stimulans som ges till alla elever i den ordinarie undervisningen, men i en annan verksamhet utgöra en extra anpassning för enskilda elever.

De allmänna råden säger också att när en elev inte utvecklas i riktning mot utbildningens mål ska skolan se över sin organisation och omfördela resurserna. Det handlar till exempel om vilka pedagogiska metoder som används, hur lärmiljöerna är organiserade och hur elevgruppen fungerar. Det är huvudmannens ansvar att ge skolorna tillräckliga resurser för att leva upp till skollagens bestämmelser om extra anpassningar. Rektor ansvarar för att ge lärarna förutsättningar i arbetet med

stödinsatserna. Det är också rektor som fördelar och säkerställer resurser utifrån elevernas olika förutsättningar och behov. I första hand ska rektor omprioritera befintliga resurser. Om detta inte är tillräckligt kan rektor begära extra resurstilldelning hos skolhuvudmannen.

Av skollagen framgår att en huvudman för kommunal vuxenutbildning får anordna elevhälsa för sina elever.

Kommunal vuxenutbildning

Vilket stöd?	Vem ansvarar?	Vem finansierar?
Lokaler, teknisk utrustning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Merkostnader för samordning, kurator, psykolog, SYV.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Läroinsatser.	Utbildningsanordnaren som kan få råd och stöd, kompetensutveckling och information från SPSM.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Stödperson eller mentor.	Utbildningsanordnaren som kan få råd och stöd från SPSM.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Tolk för döva, dövblinda och personer med hörselnedsättning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Tillgängliga läromedel.	Utbildningsanordnaren eller den studerande. SPSM kan ge information.	
Studiefinansiering.	Den studerande.	Den studerande kan söka studiestöd från CSN. Studerande inom kommunal vuxenutbildning som särskild utbildning kan i vissa fall ansöka om tidsättning från SPSM.

Yrkeshögskola

Yrkeshögskolan ger kvalificerade yrkesutbildningar som utformas efter arbetsmarknadens behov. Den består av hundratals olika utbildningar som drivs av olika utbildningsanordnare runt om i landet. Anordnarna kan vara privata utbildningsföretag, kommuner, regioner eller universitet och högskolor. Varje utbildning måste ha tillstånd från Myndigheten för yrkeshögskolan, som även utövar tillsyn och granskar utbildningarnas kvalitet.

Lagen om yrkeshögskolan och en rad förordningar reglerar de utbildningar som ingår i yrkeshögskolan. I förordningen om yrkeshögskolan

framgår det att studerande på yrkeshögskoleutbildningar, som har en konstaterad funktionsnedsättning, har rätt att erhålla särskilt pedagogiskt stöd i sina studier. Exempel på det kan vara teckenspråkstolk, anteckningsstöd, alternativ examination, inläsning av litteratur eller utökad lärartid, om det krävs för att den studerande ska nå utbildningens mål. Det finns många utbildningar att välja på och några som är också speciellt riktade till personer med funktionsnedsättning.

Utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan kan ansöka om statsbidrag eller särskilda medel från Myndigheten för yrkeshögskolan för att kunna erbjuda särskilt pedagogiskt stöd.

Högskola och universitet

Sammanlagt finns det drygt 50 högskolor, universitet och enskilda utbildningsanordnare som ger akademisk utbildning i Sverige. På universitet och högskolor finns det särskilda samordnare för riktat pedagogiskt stöd som studerande med funktionsnedsättning kan ansöka om. Hur mycket stöd man kan få varierar mellan olika lärosäten. Det är ofta samordnarna som beslutar om det efter att ha gjort en kartläggning av studentens behov. En

medicinskt dokumenterad funktionsnedsättning är vanligen en förutsättning för att få stödet.

De studerande kan få stöd i form av till exempel mentorer, extra handledning, anteckningsstöd, anpassad litteratur och teckenspråkstolkning eller skrivtolkning. Stockholms universitet har som särskild uppgift att fördela ett högskolegemensamt anslag för detta riktade pedagogiska stöd. Högskolor och universitet kan också söka bidrag från SPSM för vissa stödinsatser, exempelvis stöd vid förflyttning till studerande med rörelsenedsättning.

Högskola och universitet

Vilket stöd?	Vem ansvarar?	Vem finansierar?
Lokaler, teknisk utrustning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Merkostnader för studenthälsa studie- och karriärvägledning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Läroinsatser, extra handledning, enskild handledning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från Stockholms universitet, för de kostnader som överstiger 0,3 procent av anslaget för grundutbildning.
Stödperson eller mentor.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från Nationella medel vid Stockholms universitet, för de kostnader som överstiger 0,3 procent av anslaget för grundutbildning. För mentor, anteckningsstöd och stöd vid förflyttning till studerande med rörelsehinder, neuropsykiatriska eller psykiska funktionsnedsättningar kan utbildningsanordnaren söka bidrag från SPSM.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Tolk för döva, dövblinda och personer med hörselnedsättning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från Stockholms universitet, för de kostnader som överstiger 0,3 procent av anslaget för grundutbildning.
Tillgängliga läromedel och kurslitteratur.	Utbildningsanordnaren och Myndigheten för tillgängliga medier har ett gemensamt ansvar för att förse den studerande med (obligatorisk) kurslitteratur i anpassade format. Den studerande lånar litteraturen vid högskolebiblioteken.	Myndigheten för tillgängliga medier, MTM.
Studiefinansiering.	Den studerande.	Den studerande kan söka studiestöd från CSN.

Mentorshandboken

Mentorshandboken är ett webbaserat stödmaterial för mentorer som stöttar högskolestuderande med funktionsnedsättning. Avsnittet om studieteknik och studieplanering är relevant även i

annan vuxenutbildning. Det tar bland annat upp visuellt stöd, tips för läsning av längre texter och förslag på arbetsätt. Materialet finns på www.spsm.se/mentorshandboken.

Folkhögskola

Folkhögskolestudier är ofta ämnesövergripande och bedrivs i projektform med utgångspunkt i deltagarnas behov, förkunskaper och erfarenheter. Folkhögskolor är inte bundna av centralt fastställda läroplaner. Varje folkhögskola bestämmer själv över sin verksamhet och profil. Folkrörelser, organisationer och stödföreningar driver ett hundratal folkhögskolor och regionerna driver ett fyrtiotal. SPSM ger bidrag till folkhögskolorna för anpass-

ning av studiemiljön för deltagare med funktionsnedsättning, till exempel genom att tillhandahålla stödpersoner. Folkbildningsrådet är den organisation som sätter upp regler för folkbildningen och ansvarar för statens generella bidrag för verksamheten. Här finns även Folkhögskolornas studenterättsliga råd dit deltagare kan vända sig om de anser att de inte har fått det stöd som de har rätt till. Mer information om folkhögskolornas utbud och ansökan finns på www.folkhogskola.nu.

Folkhögskola

Vilket stöd?	Vem ansvarar?	Vem finansierar?
Lokaler, teknisk utrustning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren ska enligt ansvars- och finansieringsprincipen bekosta att lokalerna är tillgängliga. Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från SPSM för anpassning av teknisk utrustning.
Utökade lärarinsatser.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag för merkostnader hos SPSM. Folkbildningsrådet beviljar bidraget.
Stödperson eller mentor.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag för sina kostnader hos SPSM.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Tolk för döva, dövblinda och personer med hörselnedsättning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag för sina kostnader hos SPSM.
Tillgängliga läromedel.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från SPSM. För att få tillgängliga läromedel för personer med synnedsättning eller dövblindhet kan utbildningsanordnaren vända sig till SRF.
Studiefinansiering	Den studerande	Den studerande kan söka studiestöd från CSN. Studerande vid vissa korta kurser på folkhögskola kan genom utbildningsanordnaren ansöka om bidrag för kost, logi, resor och i vissa fall timersättning från SPSM.

Studieförbund

Studieförbundens kurser utgår ifrån deltagarnas erfarenheter, behov och förkunskaper. Folkbildningsrådet fördelar och följer upp statsbidrag till studieförbund.

Studieförbund

Vilket stöd?	Vem ansvarar?	Vem finansierar?
Lokaler, teknisk utrustning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren ska enligt ansvars- och finansieringsprincipen bekosta att lokalerna är tillgängliga. Har en deltagare i en studiecirkel behov av särskild teknisk utrustning finansieras det inom bidraget från Folkbildningsrådet.
Ledarinsatser.	Utbildningsanordnaren.	Ingår i bidrag från Folkbildningsrådet.
Stödperson och mentor.	Utbildningsanordnaren.	Ingår i bidrag från Folkbildningsrådet.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Tolk för döva, dövblinda och personer med hörselnedsättning.	Utbildningsanordnaren.	Ingår i bidrag från Folkbildningsrådet.
Tillgängliga läromedel.	Utbildningsanordnaren eller den studerande.	Studieförbundets lokalavdelning avgör vem som bekostar den studerandes läromedel. För att få tillgängliga läromedel för personer med synnedsättning eller dövblindhet kan utbildningsanordnaren vända sig till SRF.
Studiefinansiering.	Den studerande.	Studerande vid vissa korta kurser på studieförbund kan genom utbildningsanordnaren ansöka om bidrag för kost, logi, resor och i vissa fall timersättning från SPSM.

Arbetsmarknadsutbildning

En person som är arbetssökande kan få möjlighet att ta del av ett arbetsmarknadspolitiskt program genom Arbetsförmedlingen. Det kan till exempel innebära att personen går en arbetsmarknadsutbildning, vilket är en kort yrkesinriktad utbildning som är anpassad utifrån arbetsmarknadens behov. Sådana utbildningar upphandlas av olika anordnare, till exempel utbildningsföretag, högskolan eller den kommunala uppdragsverksamheten. Upphandlade arbetsmarknadsutbildningar ska vara tillgängliga för alla arbetssökande. Personer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga och med ett identifierat behov av hjälpmedel eller anpassningar på sin studieplats kan få stöd via Arbetsförmedlingen efter en individuell bedömning. Det kan till exempel bestå av hjälpmedel som underlättar studiesituationen, individuellt pedagogiskt stöd kompletterat med hjälpmedel eller teckenspråkstolkning.

Privata utbildningar

Det finns även eftergymnasiala utbildningar som bedrivs i privat regi utan offentliga eller statliga bidrag. Det finns exempelvis utbildningar inom hudvård eller inom reklamområdet som drivs av enskild huvudman. Utbildningarna finansieras genom att den studerande betalar en avgift eller att företaget beställer en skräddarsydd kurs. Det finns inga ersättningar från SPSM eller Folkbildningsrådet till enskild huvudman som driver privat utbildning. De som bedriver utbildningar som leder fram till vissa examina omfattas av diskrimineringslagen.

Stöd för att livssituationen ska fungera

För att studierna ska lyckas är det mycket annat i livet som också behöver fungera. Det är inte utbildningsanordnarens ansvar att ge stöd på fritiden. Men det finns inte någon myndighet eller annan instans som har helhetsansvar och som kan se till att personer med funktionsnedsättning får rätt stöd på olika livsområden. Det finns inte heller någon samlad beskrivning av vilka stödinsatser som erbjuds av olika aktörer, eller vem som ansvarar för dem, eftersom det ser olika ut i olika delar av landet. Ansvaret ändras dessutom över tid.

Sedan 1990-talets handikappreformer har betoning på individens eget initiativ ökat när det gäller att formulera sina behov och begära stöd. Insatser från kommunen kan till exempel bara göras om den enskilde själv begär det. Det kan ge problem för de personer med funktionsnedsättning som har svårt att själva formulera sina behov eller söka stöd på det sätt som systemet kräver. Många saknar kunskap om sina egna rättigheter och det kan vara svårt att veta vart man ska vända sig i olika frågor.

Samhällets stödaktörer

Vad olika myndigheter gör och vilka regelverk som finns kan vara svårt att få överblick över. Här är en kort sammanfattning:

- **Kommunen:** Via kommunen söker man socialt och praktiskt stöd. Socialtjänstlagen (SoL) gäller generellt medan lagen om stöd och service till vissa personer med funktionsnedsättning (LSS) endast omfattar en avgränsad grupp med omfattande svårigheter och stort behov av stöd för att klara sitt dagliga liv. Via kommunen söker man också bostadsanpassning, boendestöd och parkeringstillstånd vid rörelsenedsättning.
- **Regionen:** Ansvaret för sjukvård, tandvård och habilitering ligger på regionen. Det är också regionen som ansvarar för tolkservice. Det gäller vardagstolkning för döva och vuxendöva samt personer med hörselnedsättning eller dövblindhet i vissa sammanhang.
- **Försäkringskassan:** Ekonomiska bidrag, det vill säga socialförsäkringsstöd, söker personen via Försäkringskassan. Det gäller vårdbidrag, handikappersättning, assistansersättning, aktivitetsersättning och sjukersättning.
- **Arbetsförmedlingen:** Via Arbetsförmedlingen kan personen delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder riktade till personer med funktionsnedsättning.
- **Centrala studiestödsnämnden, CSN,** betalar ut studiemedel för utbildningar som berättigar till studiemedel. Se sidorna 25–26.

Även om ansvarsfördelningen kan se tydlig ut i listan ovan finns det många områden där ansvaret i praktiken fördelas mellan olika aktörer.

Personer som är i behov av insatser och stöd från både hälso- och sjukvård och socialtjänst kan behöva samordning av insatserna. En samordnad individuell plan, SIP, bidrar till ett helhetsperspektiv. I både socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen finns en bestämmelse om att kommunen och regionen ska upprätta en sådan plan när de bedömer att insatser behöver samordnas. De aktörerna eller den studerande själv kan identifiera behov av samordning med vuxenutbildningen, vilket sker under så kallade SIP-möten. Skolan kan bjudas in till SIP-möten av den studerande eller av andra aktörer.

Lotsa bland myndigheter

Det underlättar mycket för en del studerande om det finns någon på skolan att vända sig till för att få stöd i myndighetskontakterna. Det kan handla om hjälp med att förstå, fylla i och skicka in blanketter, ta nya myndighetskontakter eller hitta rätt stödaktör i en viss fråga. Detta är ett frivilligt åtagande för utbildningsanordnaren, men det kan vara av stor vikt för att få livs- och studiesituationen att fungera för den enskilde. Därför är det bra om det finns en eller ett par personer som har i uppdrag att ge sådant praktiskt stöd och att de är lätta att få tag i. Det skulle kunna vara studie- och yrkesvägledaren, kuratorn, modersmålsstödjaren eller en receptionist.

Särskilda regler kring studiemedel

Det finns situationer som studerande med funktionsnedsättning riskerar att hamna i lättare än andra. Man kanske inte orkar studera på heltid eller i samma studietakt som andra och man kan ha återkommande sjukdomsperioder. Det är individens eget ansvar att ha kontakt med Centrala studiestödsnämnden och andra myndigheter och att ordna med sjukskrivning om det behövs. Men utbildningsanordnare, lärare och studie- och yrkesvägledare kan göra en värdefull insats genom att informera om studiemedel och de särskilda regler som finns.

- Det går att få studiemedel för heltidsstudier eller för deltidstudier på 75 eller 50 procent. Om studietakten är lägre än 50 procent har man inte rätt till studiemedel.
- Man kan ansöka om aktivitets- eller sjukersättning från Försäkringskassan för den tid som man inte orkar studera, om konsekvenserna av funktionsnedsättningen innebär att man bara orkar med deltidstudier. Kravet är att Försäkringskassan bedömer att studie- och arbetsförmågan är nedsatt minst ett år framåt.
- Den som redan har aktivitetsersättning när studierna påbörjas ska vända sig till Försäkringskassan för att beskriva de ändrade förhål-

landena och fråga om det går att behålla aktivitetsersättningen under studietiden.

- Man kan ansöka om att få fullt studiemedel även om man studerar på deltid. Det kan beviljas till personer som lägger ned mer tid än normalt på sina studier på grund av en funktionsnedsättning. Den studerande måste ha utnyttjat alla stödinsatser som utbildningen erbjuder men ändå inte klara av att studera i normal studietakt. Det krävs ett intyg som styrker funktionsnedsättningen och Centrala studiestödsnämnden gör sin bedömning efter en enskild prövning.
- Att få studiemedel för heltid fast man studerar på deltid leder till att man får högre studieskulder. Centrala studiestödsnämnden kan skriva av den del av studieskulden som orsakas av förlängd studietid på grund av funktionsnedsättning. Även det sker efter prövning i varje enskilt fall.
- Den som inte bor på studieorten kan få merkostnads lån från Centrala studiestödsnämnden för resor mellan hemmet och studieorten. Detta gäller bland annat om den studerande har styrkta medicinska skäl för resor med egen bil.

Personliga hjälpmedel

Personliga hjälpmedel i utbildningen kan underlätta för den studerande att delta i undervisningen och andra aktiviteter. Det är svårt att säga generellt vad som är ett personligt hjälpmedel och hur den studerande ska gå till väga för att få hjälpmedlet och vem som ska finansiera det. Det finns också oklarheter om var gränsen går för vad som är personliga hjälpmedel och vad som är pedagogiska hjälpmedel och utrustning.

Om den som studerar behöver hjälpmedel kan personen börja med att vända sig till sin vårdcentral, till habiliteringen eller till någon annan aktör som har rätt att förskriva hjälpmedel. Vilka hjälpmedel som förskrivs varierar beroende på vilken prioritering regionen gör.

Studiemedel från CSN

Centrala studiestödsnämnden, CSN, är den myndighet som betalar ut studiemedel. Det är bara studier på högskola och universitet, folkhögskola och komvux på grundläggande och gymnasial nivå som ger rätt till studiemedel. Det går inte att få studiemedel från CSN för studier på komvux som anpassad utbildning eller på komvux som svenska för invandrare.

Vissa beslut som CSN har fattat kan överklagas. Det är Överklagandenämnden för studiestöd som prövar alla överklaganden. I hanteringen av överklaganden ingår frågor om stöd till vuxenstuderande med funktionsnedsättning.

Vill du veta mer?

Lästips

- Aspelin, J. (Red). (2013). *Relationell Specialpedagogik - i teori och praktik 2013:02*. Kristianstad: Kristianstad University Press.
- Cummins, J. (2017). Flerspråkiga elever. *Effektiv undervisning i en utmanande tid*. (Wadensjö P., övers.). Stockholm: Natur & Kultur.
- Eklund, I. & Thörnroth Engborg, A. (2018). *Digital kompetens för SFI-lärare: vad innebär vuxenutbildningens digitalisering?* Stockholm : Gothia fortbildning.
- Engborg, A. (2020). *Att undervisa vuxna: språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt*. Gothia fortbildning.
- Fejes, A., Muhrman K. & Nyström S. (Red). (2020). *Om vuxenutbildning och vuxnas studier en grundbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Fejes, A. (Red). (2013). *Lärandets mångfald*. Lund: Studentlitteratur.
- Franker, Q. (2007). *Bildval i alfabetiseringsundervisning: en fråga om synsätt*. Göteborg: Institutet för svenska som andraspråk, Göteborgs universitet.
- Lorentz, H. & Bergstedt, B. (2016). *Interkulturella perspektiv. Pedagogik i mångkulturella lärmiljöer*. Lund: Studentlitteratur.
- Partanen, P. (2019). *Att utveckla förmågor på vetenskaplig grund i skolan. Ås: Skolutvecklarna Sverige*.
- Schygge, J. (2019). *Vuxenutbildning: allt du behöver veta för att undervisa vuxna*. Stockholm: Gothia fortbildning.
- Selander, S. & Kress, G. (2017). *Design för lärande: ett multimodalt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolforskningsinstitutet. (2019). *Individanpassad vuxenutbildning – med fokus på digitala verktyg*. Systematisk översikt 2019:03. 3. Solna: Skolforskningsinstitutet.
- Skolverket. (2020). *Att planera, bedöma och ge återkoppling. Stöd för undervisning*. Stockholm: Skolverket.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). Fysisk tillgänglighet. Hämtad 3 juni 2021, <https://www.spsm.se/for-laromedelsproducenter/produceratillgangliga-laromedel/i-digital-form/fysisk-tillganglighet/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). Kognitiv tillgänglighet. Hämtad 3 juni 2021, <https://www.spsm.se/for-laromedelsproducenter/produceratillgangliga-laromedel/i-digital-form/kognitivtillganglighet/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2016). *Lika värde nr 1, 2016*. Örebro: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2019). *Mentorshandboken*. Hämtad 26 maj 2021, från www.spsm.se/mentorshandboken.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). *Stöd med digitala verktyg*. Hämtad 3 juni 2021, <https://www.spsm.se/stod/specialpedagogiskt-stod/digitalt-larande/stod-med-digitala-verktyg/>

- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). Tillgänglighet. Hämtad 3 juni 2021, <https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/dov-eller-nedsattthorse/tillganglighet/>
- Szönyi, K. & Söderqvist Dunkers, T. (2018). *Delaktighet - ett arbetssätt i skolan*. Härnösand: specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Timperley, H. (2013). *Det professionella lärandets inneboende kraft*. Lund: Studentlitteratur, 2013 (Vi rekommenderar framförallt sidorna 32–94.)

Referenser

- Arbetsförmedlingen och Statistiska centralbyrån (2022). *Arbetskraftsundersökningarna (AKU)*. Hämtad 28 november 2022 från <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/arbetsmarknad/arbetskraftsundersokningar/arbetskraftsundersokningarna-aku/>
- Lewin, B. (1998). Funktionshinder och medborgarskap. (Doktorsavhandling) *Socialmedicinsk tidskrifts skriftserie*, nr 55. Uppsala universitet.
- Prop. 1999/2000:79. *Från patient till medborgare*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SFS 2007:1345. *Förordning om statsbidrag vid vissa studier för personer med funktionshinder*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 2011:1163. *Förordning om statsbidrag till särskilt utbildningsstöd*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 1974:152. *Regeringsformen* 1 kap. 2§. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Skolverket. (2022). *Kommentarer till allmänna råd för arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*.
- Skolverket. (2021). *Tabell 3. Elever, bakgrundsinformation kalenderåret 2021*. Sveriges officiella statistik. Hämtad 2022-12-14 från www.skolverket.se/skolutveckling/statistik
- Socialstyrelsen. (2010). *Inkomster och utgifter för vissa personer 20–64 år med funktionsnedsättningar – Specialbearbetning av SCB:s undersökning HEK*.
- SOU 2011:83. *En samlad tolktjänst*. s 112. Stockholm: Fritzes.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2015). *Delaktighet – ett arbetssätt i skolan*. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2014). *Där man söker får man svar*. FoU-skriftserie nr 2. Härnösand: SPSM.
- Statistiska centralbyrån. (2021). *Sveriges framtida befolkning 2021–2070*.
- Ungdomsstyrelsen. (2013). *Fokus 12 Levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsens skrifter 2012:3.

Lagar, förordningar och förarbeten

En översikt över gällande aktuella lagar på tillgänglighetsområdet finns på Myndigheten för delaktighets webbplats: www.mfd.se

- Regeringsform (2011:109)
- Diskrimineringslag (2008:567)
- Plan- och bygglagen (2010:900)
- Arbetsmiljölagen (1977:1160)
- Skollagen (2010:800)
- Socialförsäkringsbalk (2010:110)
- Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
- Socialtjänstlagen (2001:453)
- Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen (SÖ 2008:26)
- Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen
- Förordning (2011:1163) om statsbidrag för särskilt utbildningsstöd
- Boverkets föreskrifter och allmänna råd (BFS 2011:13) om avhjälpande av enkelt avhjälpbara hinder till och i lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser
- Socialutskottets betänkande (1999/2000:SOU14) Nationell handlingsplan för handikappolitiken.
- Förordningen (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförande av funktionshinderspolitiken.
- Prop. 2000/01:72 Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen.
- Regeringsbeslut I:13 Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderpolitiken under 2021–2031.

En likvärdig utbildning för alla

Hos Specialpedagogiska skolmyndigheten får du stöd när du skapar lärmiljöer som är utvecklande och tillgängliga för alla. Vi erbjuder specialpedagogiskt stöd till skolor och förskolor i hela landet, svarar på frågor och erbjuder kompetensutveckling. Vi driver också specialskolor, fördelar statsbidrag och utvecklar läromedel. Välkommen till Sveriges expertmyndighet inom specialpedagogik.

Tillgänglig lärmiljö för vuxna med funktionsnedsättning – övergripande information

Skriften beskriver fyra områden som tillsammans bildar basen för en likvärdig utbildning. Dessa områden är tillgänglighet, delaktighet, inkludering och ett interkulturellt perspektiv. Till områdena kopplas checklistor, modeller eller exempel från praktiken. I skriften presenteras lagar och regler som berör utbildningsområdet. Det finns också en genomgång av vem som ansvarar för och finansierar stödinsatser inom olika utbildningsformer.

Skriften vänder sig till anordnare av utbildning för vuxna, skolledare, lärare, studie- och yrkesvägledare, förtroendevalda och andra som är intresserade av att utforma en tillgänglig lärmiljö.

Förhoppningen är att skriften ska bidra till att fler vuxna får möjlighet att studera och utbilda sig utifrån sina intressen och förutsättningar.

Den här skriften utgör grunden i Studiepaket vuxen. I studiepaket ingår också skrifter som beskriver specifika stödinsatser för vuxenstudier med adhd, autism, dyslexi och eller läs- och skrivsvårigheter, psykisk ohälsa och intellektuell funktionsnedsättning. Till varje skrift finns filmer, skrivuppgifter och reflektionsfrågor. Det finns också förslag på fördjupning och länkar.

www.spsm.se/studiepaket-vuxen

**Tillgänglig lärmiljö för vuxna med funktionsnedsättning
– övergripande information**

ISBN: 978-91-28-01032-0

Artikelnummer: 01032

